

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MAQOL VA TOPISHMOQLARNI
O'RGATISH ORQALI O'QUVCHILAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH

Suyunova Marjona Akbar qizi
Jizzax Davlat pedagogika universiteti
1-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola ta'lim tizimidagi islohotlar, kompetensiya va boshlang'ich sinf ona tili darslarida nutqiy kompetensiyalarni o'z o'rnida qo'llanilishi va ta'limiy o'yinlardan va maqol va topishmoqlardan samarali foydalanish haqida yoritildi.

Abstract: This article highlighted the reforms in the educational system, the competence and the use of speech competences in the native language classes of the elementary school, and the effective use of educational games, proverbs and riddles.

Аннотация: В данной статье освещены реформы в системе образования, компетенции и использования речевых компетенций на уроках родного языка в начальной школе и эффективное использование развивающих игр, пословиц и загадок.

Kalit so'zlar: kompetensiya, integratsiyalashuv, og'zaki va yozma nutq, "Domino" o'yini, maqol, topishmoq, "Juftingni top".

Key words: competence, integration, oral and written speech, "Domino" game, proverb, riddle, "Find your match".

Ключевые слова: компетентность, интеграция, устная и письменная речь, игра «домино» пословица, загадка, «Найди свою пару».

Jahon miqyosida integratsiyalashuv jarayoni jadallayotgan ayni vaqtda ona tilini asrash va o'qitish masalalari muhim vazifaga aylanib bormoqda. Barcha tillarda o'qitish tamoyillari zamonaviy tendensiyalarni o'z amaliyotida sinab bormoqda. Rivojlangan mamlakatlarning ilg'or o'qitish uslublari taraqqiyot darajasini belgilab beruvchi muhim omildir, agar barcha sohada ilmiy renessansni amalga oshirmoqchi bo'lgusak, buni ona tili ta'limini rivojlantirishdan boshlash kerak. Mamlakatimizda ham ona tilini o'qitish kompetensiyaviy yondashuvga asoslanadi. Umumiy o'rta ta'lim tizimidagi ona tili o'quv predmetiga doir o'quv materiallar mazmunini takomillashtirish, o'quvchilarda adabiy talaffuz ko'nikmalarini shakllantirish, imloviy savodxonlikni oshirish, mustaqil fikrlashga o'rgatish - nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishga tizimli yondashuv bugungi kunda davlat siyosati darjasidagi dolzarb masalardan biri bo'lib kelgan.¹ Ona tilini o'qitish orqali o'quvchilarda kreativ fikrlash va mantiqiy o'ylashni ko'nikmalarini shakllantirish zarur. Zero, "Yoshlarimizning

¹ K.Rajapova. Nutqiy ko'nikmalarni tizimli rivojlantirish metodikasi. : "Iimpaz" nashriyoti, 2021-yil, 4-bet.

mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etamiz", ²– deb ta'kidlanishi ona tili tili ta'limi oldiga mamlakatimiz yoshlarini o'z fikrini og'zaki va yozma ravishda erkin hamda savodli bayon qila oladigan mustaqil fikr sohiblari etib tarbiyalashdek dolzarb vazifalarni qo'yadi. Dars jarayonini tashkil qilish oson va qiziqroq bo'lishi uchun samarali bo'lgan ko'rgazmali qurollardan foydalanish yordamida keyinchalik ham esda qolarli bo'lishi uchun ilmiy va nazariy tomondan ham aniqlangan. Nutq madaniyati – til normalarini egallamoq ya'ni talaffuz urg'u, so'z ishlatish, gap tuzish qonunlarini yaxshi bilmoq, shuningdek, tolning tasviriy vositalardan har xil sharoitlarga mos va maqsadga muvofiq foydalana olish, ifodali o'qish va so'zlay olish madaniyatini egallash demakdir. Masalan, "Aqliy hujum", "Suhbat", " Munozara ko'rinishidagi dars", "Sayohat bilan bog'liq dars", " Yaxshi va yomon", " Juftingni top", "Didaktik o'yinli dars", "Uch so'z", "So'z tarkibi adashdi", kabi ta'limiy o'yinlar va turli xil o'zbek xalq maqollaridan va topishmoqlaridan foydalansak, o'quvchilarning bilimni kuchli, ongini va ularning tafakkurini rivojlantiradi, fikrini to'g'ri ifodalaydi, og'zaki va yozma nutq malakasini oshiradi. Xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanish bolalarni badiiy estetik ta'sirida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi, xalq og'zaki ijodi namunalaridan maqol topishmoq, tez aytishlar hamda bolalarda topqirlik, tezkorlik, mulohazalik, sifatlarini qaror toptirishga va shu orqali nutqini o'stirishga yordam beradi. Xalq og'zaki ijodi xalqning ma'naviy boyligining muhim tarmog'i bo'lib, bugungi kunda barkamol avlodni tarbiyalashdagi roli beqiyosdir. Chunki, xalq og'zaki ijodida xalqning ozod, baxtiyor hayot uchun kurashi va ezgu niyatlari, orzu-umidlari o'z ifodasini topadi. Biz o'z malakaviy ishimizda xalq og'zaki ijodi namunalaridan boshlang'ich sinf 3-4 sinf ona tili darsligida keltirilgan maqol va topishmoqlar ustida fikr yuritmoqchimiz.

Maqollarni o'quvchilarga tushuntirishda quyidagi amaliy ishlarni bajarish talab qilinadi:

- O'qib o'tilgan asar mazmuniga aloqador maqollar qiyoslanadi: "Suv keltirgan xor-zor, ko'za sindirgan aziz", "Mehnatning tagi rohat";
- Maqollarni muayyan asar mavzular bo'yicha guruhlash : "Vatan – vatanparvarlik", "Do'stlik va dushmanlik", "To'g'rilik", "Odob va axloq" "Til; va nutq".
- Rasmlar va albomlarni tuzib, uning mazmuniga mos maqol yozish.

Maqollar o'quvchilarning nutqini oshiradi, ongini rivojlantiradi, so'z

² Mirziyoyev Sh, Erkin va faravon demokratik o'zbekistomn davlatini birgalikda barpo etamiz. – T.;O'zbekiston. 2016, - 14-6-bet.

boyligini rivojlantiradi. Maqollar xalqning u yoki bu masala yuzasidan chiqargan hukmini bolalar ongiga yetkazishda o'qituvchiga yordam beruvchi vositalardir. Maqollar so'z boyligini oshirsa tez aytish va topishmoqlar bolalarning xotirasini yaxshilaydi va eslab qolish qobiliyatini yaxshilaydi. Nutq madaniyati deb yuritilayotgan hodisa bir qator murakkab, ammo mavjud til faktlari, ilmiy-amaliy tasavvurlar, aniq nutqiy jarayon ko'rinishlari va talablari bilan aloqadordir. Mana shunga ko'ra nutq madaniyatini:

1. Tildagi mavjud til hodisasi nomi;
2. Nutq madaniyati talablariga javob beruvchi aniq nutqiy jarayonning, ya'ni aniq nutqiy ko'rinishning nomi;
3. Madaniy nutq va u haqida kishilar ongida mavjud bo'lgan aniq normatik tasavvurlarning nomi;
4. Tilshunoslikning ilmiy-tadqiqot ob'yekti bo'lgan nutq madaniyati va u haqida mavjud ilmiy tasavvurlarning, muammoning nomi;
5. Nutq madaniyati muammosini tadqiq qilish bilan shug'ullanadigan tilshunoslik sohasining nomi tarzida talqin qilish mumkin.

Nutq madaniyati amaliy jihatdan nutqning xilma-xil muammolarini tadqiq qiluvchi fan bo'lib, chiroyli nutq tuzishning qonuniyatlari, sirlari, til, til normalari, nutq, nutqning sifatlari, nutqiy uslublar, nutqda uchrashi mumkin bo'lgan kamchilik va xatolar, nutqiy asarlarning ko'rinishlari, nutqning talaffuziga doir muammolar yuzasidan bahs yuritadi.

Nutq madaniyati asoslari ham fan sifatida o'z tekshirish ob'yekti va vazifalariga ega. Uning tekshirish predmeti til qurilishi, adabiy til normativlari va nutqning kommunikativ fazilatlaridir.

Nutq madaniyati asoslari fani adabiy til normalarini, uning tarixiyligini, taraqqiy etib borishi, undagi ba'zi elementlarning eskirishi, yangilarining paydo bo'lishini kuzatib qayd etib boradi.

Odam nutq yordamida o'zining fikrlari, his-tuyg'ulari, istaklarini bayon etadi va boshqalarning fikrlari, his-tuyg'ulari, istaklarini anglab oladi.

Nutq ichki va tashqi ko'rinishlarga ega. Ichki nutq odamning o'z ichida gapiradigan passiv nutqi bo'lib, u ikkinchi kishining ishtirokini talab etmaydi. Shuning uchun ham bu nutq o'z-o'ziga qaratilgan nutq sanaladi. Ichki nutq og'zaki va yozma nutqning asosi sifatida xizmat qiladi. Tashqi nutq boshqalarga qaratilgan va nazorat qilish mumkin bo'lgan faol nutq bo'lib, u og'zaki va yozma ko'rinishlarga ega. Og'zaki nutq odatdagi tovushli so'zlashuv nutqi bo'lib, bu nutq ko'proq ohang va turli imo-ishoralar bilan aloqadordir. Unda murakkab Grammatik qurilmalardan foydalanilmaydi. Bu nutqda fikrni ixcham ifodali maqsadida to'liqsiz gaplar keng qo'llaniladi. Nutqning bu turi bir va bir necha kishi tomonidan amalgam oshiriladi. (monologik, diologik nutq).

Yozma nutq esa harf va soʻzlarning maʼlum qonuniyatlari asosida oʻzaro birikuvi, tinish belgilari, har xil ajratishlar, abzatslar, paragraflar va gaplarni grammatik jihatdan aniq va tushunarli bayon etish orqali roʻyobga chiqadi.

Jonli nutqning ikki qanoti bir-biridan kuch oladi. Bu nutq madaniyatining ikkita koʻrinishidir. Muomala jarayoni bularni puxta bilish, oʻzlashtirish va amalda muvaffaqiyatli qoʻllashni taqozo etadi. Bu ogʻzaki va yozma nutq madaniyatini egallashdir. Kimdir ogʻzaki nutqqa mohir boʻlsa, kimdir yozma nutqqa. Aslida, har ikkalasining ham ustasi boʻlish kerak. Xalq iborasi bilan aytganda, «gapga doʻppi kiygizadigan» soʻz ustalarining nutqi kishini oʻziga rom etmasdan qoʻymaydi. Ustozlardan biri shunday degan edi: «Men minbarga chiqsam, oʻzimni miltiq oʻqtalغان ovchi oldida dagʻ-dagʻ titrayotgan quyonga oʻxshataman, yozish uchun stolga yaqinlashsam, oʻzimni bamisoli arslondek tasavvur qilaman».

Xulosa oʻrnida shuni taʼkidlash joizki, oʻquvchilarda nutqiy koʻnikmalarni rivojlantirish tizimli yondashish, xususan, matn ustida ishlash orqali oʻquvchilarda tinglab tushunish, oʻqib tushunish, gapirish va yozish koʻnikmalarini bir mashgʻulotning oʻzida xosil qilish metodikasi ona tili taʼlimini takomillashtirishga sezilarli taʼsir koʻrsatadi. Bugungi kunda oldimizda turgan maqsadizmiga erishishimiz, jamiyatimizning yangilanishi hayotimizning taraqqiyoti va istiqboli amalga oshirilayotgan islohotlarimizning samarasi avvalambor zamon talablariga javob beradigan yuqori malakali ongli mutaxassis kadrlar tayyorlash muommasi bilan bogʻliqdir.³

Foydalangan adabiyotlar:

1. Elmurodov N. Oʻqituvchining nutq madaniyati. Oʻquv qoʻllanma. – Samarqand: SamDU nashri, 2003.
2. Karimov S.A., Mahmatmurodov Sh.M., Karimova O.N. Nutq madaniyati va davlat tilida ish yuritish. – T.: “Oʻzbekiston”, 2003
3. <http://www.ziyo.net.uz>.
4. <http://www.pedagog.uz>
5. K.Rajapova. Nutqiy koʻnikmalarni tizimli rivojlantirish metodikasi. : “Iimpaz” nashriyoti, 2021-yil, 4-bet.110 – bet.
6. Mirziyoyev Sh, Erkin va faravon demokratik oʻzbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T,:Oʻzbekiston. 2016 ,- 14-6-bet

³ K.Rajapova. Nutqiy koʻnikmalarni tizimli rivojlantirish metodikasi. : “Iimpaz” nashriyoti, 2021-yil, 110- bet.